

Τι κράτησε, τελικά, στη ζωή τους Μόλχο;

Συγκλονιστική μαρτυρία για μια οικογένεια Εβραίων της Θεσσαλονίκης μέσα από τα μάτια ενός παιδιού

ΑΝΤΩΝΗΣ ΜΟΛΧΟ
Η Κοινοπολιτεία του Καλού.
Ένα εβραϊκό βιβλίο στην Ελλάδα της Κατοχής

ΕΚΔ. Πατάκη, 2022, ΣΕΛ. 328

Του ΚΥΡΙΑΚΟΥ ΑΘΑΝΑΣΙΑΔΗ

Μολονότι η Ιστορία γράφεται από τους ενήλικους, και βέβαια από τους νικητές, ο πόλεμος εγγράφεται στη συνείδηση των παιδιών, αλλά και πολύ πιο βαθιά μέσα τους, με ισχυρό και νόμιμο τρόπο τη στιγμή που συμβαίνει: ο πόλεμος, η βία του πολέμου, η αναστάτωση και οι αναπάντεχες αλλαγές που επιφέρει, ο ξεριζωμός, οι ξένες φωνές... και οι τρομερές απουσίες που συνεπείγονται. Οι θλιβερότεροι όταν ακόμα για θύματα - παιδιά του πολέμου, ή όταν αντιλαμβάνομαστε ότι ένα ζευγάρι παιδικά μάτια, πόσο δε μάλλον κιάλιας, έγιναν μάρτυρες ενός αποτροπιαστικού θανάτου, όταν η ψυχή τους συγκλονίστηκε από την έκρηξη μιας βόμβας στο διπλανό σπίτι, από μια αμυντική σφαγή στους δρόμους της μέχρι χθες ερηνικής γενιάς τους, ή από έναν ξεριζωμό. Στο βιβλίο του ιστορικού Αντώνη Μόλχο, «Η Κοινοπολιτεία του Καλού» θα μάθουμε πολύ περισσότερα για το πώς ένα παιδί προσλαμβάνει τον πόλεμο, ακόμη και αν είναι, φυσικά, αδύνατο να συνειδητοποιήσει τη ακριβή συμβαίνει και, ειδικά στην περίπτωση του Ολοκαυτώματος, σε τι θρησκευόμενος συμβαίνει, καθώς, πράγματι, «η ασυμμετρία ανάμεσα στη μικρή κλίμακα των εμπειριών ενός παιδιού και στις τεράστιες διαστάσεις του Ολοκαυτώματος» είναι ακριβής. Όμως ο χρόνος έχει τον τρόπο του να αποκριπτογραφεί τη βιωμένη εμπειρία και να εμπλουτίζει και να ανασυνθέτει το παρελθόν.

Από τα πιο συγκινητικά και ανθρώπινα απομνημονεύματα που έχουμε διαβάσει, η «Κοινοπολιτεία του Καλού» είναι ένα βιβλίο που δεν περιγράφει μόνο, δεν εξιστορεί, δεν «αναστοχάζεται», αλλά διδάσκει. Και το κάνει αυτό με έναν γλυκό, ήρεμο, διόλου «διδασκτικό» τρόπο. Εξ ου και, εισαγωγικά, θέλουμε να σημειώσουμε πως θα ήταν τόσο χρήσιμο να έμπαινε με κάποιο τρόπο στη διδακτικά ύλη των σχολείων μας. Τα παιδιά θα είχαν πολλές ευκαιρίες διαβάσιμότητας το να συζητήσουν γύρω

από το τι σημαίνει ο «άλλος», από τι συντίθεται ο εαυτός και τι σημαίνει να επιλέγεις, όποτε το φέρνει η ανάγκη, το καλό.

Ο μικρός Αντώνης

Γεννημένος το 1939 στη Θεσσαλονίκη, στους κόλπους εξαιρετικής οικογένειας Εβραίων της πόλης, μεσοαστών με υψηλό επίπεδο καλλιέργειας, ο μικρός Αντώνης, το εβραϊκό όνομα με το μη εβραϊκό όνομα - η φωνήενση για την επόληξη αυτού του ονόματος από τους γονείς του είναι από μόνη της σπουδαία -, θα αναγκαστεί να εγκαταλείψει αρχικά την οικογένειά του και στη συνέχεια την πόλη του μισρού στο κίνδυνο της αρπαγής από τους ναζί κατακτητές και της εκτόπισης του «κράποι» στην Ευρώπη». Μολονότι δεν υπήρχε ακόμη η έννοια του Ολοκαυτώματος ή των στρατοπέδων συγκέντρωσης, όλοι οι Εβραίοι της Θεσσαλονίκης, αυτής της πόλης ποτέ Νέας Ιερουσαλήμ, της κοσμοπολίτικης, πολυπολιτισμικής, πολυγλωσσικής, πολυέθνομης και πολυθρησκείας πόλης, ήσαν, ήσαν και τότε, κατά κάποιον τρόπο, κακοί, γιατί τρομερά κακό επρόκειτο να ζεσπάσει. Οι άνθρωποι δεικνύουν τις ανυπόφορες φωτογραφίες, όταν τον Ιούλιο του 1942 - περίπου οκτώ μήνες πριν από την αναχώρηση του πρώτου σφυρού για το Λουβρίτς, στις 15 Μαρτίου 1943 - οι ναζί συγκέντρωσαν στην πλατεία Ελευθερίας μερικές χιλιάδες Εβραϊκούς άνδρες για να τους υποβάλουν σε εξερευνητικές «ασκήσεις γυμναστικής». Ένας από όλους εκείνους ήταν και ο πατέρας του μικρού Αντώνη Μόλχο. Και ήταν ίσως εκείνη την ημέρα, καθώς τον ταξίδιζαν στο έζλο, όταν ρώτησε σε άπαιστα γερμανικά προς τη όλη αυτή, που συνέλαβε, μαζί με τη σύζυγό του, το μεγάλο σχέδιο της αντίστασής τους στη πόλη.

Οι γονείς του, λοιπόν, με σπαράγματα, θα δούσαν τον γιο τους να μια οικογένεια χριστιανών για να μην ανακαλυφθεί στο σπίτι τους, και οι ίδιοι, με έναν τρόπο που δεν μπορεί παρά να σε αφήσει με το στόμα ανοικτό, θα κάνουν ένα παράλογο ταξίδι από τη Θεσσαλονίκη του εβραϊκού, πλέον, γκέτο στην Αθήνα: ένα ταξίδι που θα κρατήσει εβδομάδες ολόκληρες, θα συνδεθεί με προδοσίες και θα νάνοι κιν-

Επιζήσασα του Ολοκαυτώματος αποδίδει τιμές στο μνημείο της Θεσσαλονίκης μέσα σε έντονα φορτισμένη ατμόσφαιρα.

«Δεν χρειάζεται να πολεμάς και να κερδίζεις μάχες για να είσαι ήρωας. Μπορείς να είσαι πράτονας, μικρά ανδραγαθήματα που δεν θα τα προσέξει ο κόσμος...»

Στον λέρητα του τρένου

Στη συνέχεια, όταν πια θα νιώσουν κάπως ασφαλείς στην πρωτεύουσα και αποσκευάζουν πλάστικα χαρτιά, με άλλο όνομα και, φυσικά, με άλλο θρησκευτικό, θα φροντίσουν να έρθει κοντά τους και ο μικρός Αντώνης, που θα τα-

ξιδέψει επί πολλές ημέρες με το τρένο, αν και όχι σαν κανονικός επιβάτης, αλλά μέσα σε έναν από τους λέρητες της ατμομηχανής, για να μην τον δουν και του κατεβάζουν το κοντό παντελονάκι που φορούσε για να δουν αν είχε κάνει περιτομή.

«Κοντά τους»: απλώς στην ίδια πόλη εντέλει. Για όλο τον επόμενο χρόνο δεν θα δει καν τους γονείς του, αφού θα ζει κρυμμένος είτε σε ένα καθολικό μοναστήρι είτε σε σπίτι χριστιανών - συχνά, με το αλμύρι. Το παιδί θα έχασε το πρόσωπο των γονιών του και θα αναγκάζεται να συνηθίζει κάθε φορά τα νέα πρόσωπα που το περιβάλλουν. Όσο για τους γονείς του, ο μεν πατέρας του θα βγει για πάνω από ένα χρόνο στο βουνό, μαζί με τους αντίπαλους που πολεμούσαν τον κατακτητή - αντίπαλο για τη βοήθεια που τους προσέφεραν εκείνοι κατά την ομηρική κάθοδο του ζεύγους στην Αθήνα -, η δε μητέρα του θα εργαστεί σαν μαγείρισσα και υπηρέτρια σε σπίτια, αφήνοντας στην άκρη τη μουσική της παιδεία και την εν γένει καλλιέργειά της. Κάποια στιγμή, υπάλληλος πια του Ερυθρού Σταυρού, θα καταφέρει να πάρει κοντά της τον μικρό Αντώνη, για να να τον σώσει στη συνέχεια πολλές φορές, καθώς ο Γερμανός και οι δωσίλογοι συνεργάτες τους έψαξαν εξονυχιστικά ακόμη και στα πιο άπιαστα σημεία

για Εβραίους που κρύβονταν. Η κινηματογραφική σκηνή στο τρένο, που η μητέρα του αφήνει τον «Τόνη» σε έναν άγνωστο συνεπιβάτη χωρίς κομμάτι συνεννόησης, σε μια ρυθικόνδυνη παράδοση της στιγμής, όταν δύο αστυνομικοί μπαίνουν για έλεγχο, δεν πρόκειται να φύγει ποτέ από το μυαλό του αναγνώστη.

«Αποκάλυψη»

Η οδύσεια της οικογένειας Μόλχο θα κρατήσει κάτι περισσότερο από δύο χρόνια: απέδρασαν τον Μάρτιο του 1943 και επέστρεψαν τον Απρίλιο του 1945. Όταν γυρνούν όμως στη Θεσσαλονίκη, η πόλη δεν είναι πια αυτή που ήξεραν και δεν θα ήταν πια ποτέ ξανά η πόλη τους. Θα βιάσουν, όπως και οι υπόλοιποι επιζήσαντες, κάτω 2.000 ψυχές όλες κι όλες, μια τρομακτική «στιγμή Αποκάλυψης». Όλα είχαν γίνει γρήγορα, «τακτικά», με σχέδιο και πολλαπλές βοήθειες: «Η εξολοθρευση της εβραϊκής κοινότητας της Θεσσαλονίκης ολοκληρώθηκε σε διάστημα έξι μόλις μηνών, λιγότερο απ' ό,τι διαρκεί η κυροφία ενός παιδιού». Χωρίς τον εβραϊκό πληθυσμό της, που δολοφονήθηκε οδύσσεια στα στρατόπεδα του θανάτου, με πάνω από 50.000 δοκρυμμένα φαντάσματα να στοιχειώνουν τους δρόμους της, αλλά και με τη βαριά ενοχή που στοιχειώνει το βέλομα των χριστιανών κατοίκων της, καθώς κάποιος από αυτούς συνήργησαν στις διωξεις, ενώ πολλοί μοιραστήκαν μεταξύ τους τις περιουσίες των δολοφονημένων - άλλοι κλέβοντας μια κυροφία, άλλοι ένα ολόκληρο εμπορικό κατάστημα, άλλοι μια τράκα από το κατεστραμμένο νεκροταφείο της κοινότητας ή ένα σπίτι, ή μια επιχείρηση, ή χρυσό, αποκαταστάσεις και «κόρυς» από τη μια μέρα στην άλλη -, την ίδια στιγμή που ελάχιστοι μόνο έζησαν πραγματική συντηρήσιμη από το Γεγονός ή και ενδιαφέρθηκαν, καν, να μάθουν λεπτομέρειες για το τι συνέβη ή έστω να νιώσουν - χωρίς το παρελθόν τους λοιπόν, η πόλη ήταν πια μια ξένη πόλη. Οι Μόλχο θα μείνουν

αλλά έντεκα χρόνια στη Θεσσαλονίκη, μέχρι να «τελειώσει» ο Αντώνης το σχολείο, και εν συνεχεία θα μεταναστεύσουν στην Αμερική, όπου θα ξεκινήσει άλλο ένα μεγάλο κεφάλαιο της πολυκινημένης ζωής τους - αλλά και μια ακόμη δοκιμασία του εβραϊκού τους, αν και αυτή τη φορά χωρίς να κινδυνεύουν με θάνατο.

Όμως, τι ήταν λοιπόν αυτό, πέρα από το θάρος, την ακατάβλητη βούληση να ξεπεράσουν όλα τα εμπόδια, το ρίσκο που διαρκώς αναλαμβάναν, και ενδεχομένως την τύχη, που κράτησε στη ζωή τους Μόλχο; «Φαίνεται ότι σε κάθε στάδιο της περιπέτειάς μας εμφανίζονταν κάποιος έτοιμος να προσφέρει ζωτική βοήθεια και να μας βγάλει από το αδιέξοδο: μερικοί στρατιώτες (πρώτα οι δύο Γερμανοί που κατέλασαν στο σπίτι μας, και έπειτα ο Βρετανός που συντήρασε τη μητέρα μου), μια καθολική ηγουμένη, ένας ελάνθρονόδος αρχιεπίσκοπος, μια φτωχή χήρα, ένας ελεγκτής κι ένας μηχανοδηγός των σιδηροδρόμων, και οικογένειες που δέχθηκαν να με πάρουν σπίτι τους. [...] Πιο συχνά απ' ό,τι μπορεί να φανταστεί κανείς, ένας άτυχος άνθρωπος επιλέγει να βοηθηθεί, όχι από προαιώμη, ούτε από επιθυμία να ξεχωρίσει ούτε επειδή υπακούει σε μια ισχυρή θρηκτική προσηλαγή. Είναι θέμα αξιοπρέπειας. [...] Δεν χρειάζεται να πολεμάς και να κερδίζεις μάχες για να είσαι ήρωας. Μπορείς να είσαι πράτονας, μικρά ανδραγαθήματα που δεν θα τα προσέξει ο κόσμος ούτε τα πλάθη».

Ο Αντώνης Μόλχο εντέλει επέζησε, έκανε λίανές σπουδές, απέκτησε μια θαυμάσια οικογένεια και διδάσκει σε μεγάλα έζνα πανεπιστήμια, καθώς έγινε, ανάμεσα στα άλλα, ένας έγκριτος ιστορικός, ένας παγκοσμίου φήμης μελετητής της ύστερης μεσαιωνικής Φλωρεντίας (από τον ωραίο πρόλογο της Katherine E. Fleming). Και έζησε επιτέλους το πλήρομα του χρόνου για να μας χαρίσει αυτό το μεγάλο «μικρό βιβλίο», όπως επινετημμένος το χαρακτηρίζει με ταπεινότητα ο ίδιος, γραμμένο σε «στρώματα μνήμης», καθώς πηδάει από τη μια χρονική περίοδο στην άλλη με έναν αξιοθαύμαστο τρόπο. Μια μνημονομακική αφήγηση σπάνιας συγκίνησης, λεπτότητας και ευαισθησίας και ένας θουαυρός μνήμης και αυτοσυνηθειά που πρέπει να εκτιμηθεί από πολλούς.

Τμήμα του μνημείου για τα θύματα του Ολοκαυτώματος, στη Θεσσαλονίκη.